

בין המערכות 25

ספטמבר – דצמבר 2023

יוצא לאור על ידי "מערכות", בית התוכן המקצועי של
צה"ל לצבא ולביטחון לאומי

<https://www.maarachot.idf.il/>

תוכן העניינים

עין אחת מזרחה: הטאלבאן, פקיסטאן ומלחמת "חרבות ברזל" / סרן
(מיל") עדו גדי רז / 26.11.2023

סיוע לחיילים פדויי שבי בהסתגלות מחדש / סא"ל עוזי בכור, אל"ם ד"ר
לוסיאן טצה לאור, סא"ל (מיל") ד"ר לאה שלף / 31.10.2023

מלחמת "מבול אל-אקצא" - מלחמת רמצי'אן 1973 גרסת חמאס / ד"ר
שגיא פולקה / 18.10.2023

עין אחת מזרחה: הטאלבאן, פקיסטאן ומלחמת "חרבות ברזל" (זמין גם בשמע)

סרן (מילי) עדו גדי רז , חוקר אפגניסטאן-פקיסטאן, סטודנט במסלול תל"ם לדוקטורט ביחסים בין-לאומיים במכון דיוויס, האוניברסיטה העברית בירושלים 26.11.2023

טרור פליטים אפגניסטאן

מלחמת "חרבות ברזל" יוצרת הזדמנויות שונות למדינות ולארגוני טרור בעולם המוסלמי להתקרב לציר כזה או אחר. פקיסטאן הגרעינית ואפגניסטאן, שמשמשת מקלט בטוח לארגוני טרור, הן שחקניות חשובות ובלתי צפויות שיש לשים לב אליהן. מאמר על בעיית פליטים חדשה שלא זוכה לתהודה מספקת

פליטים אפגאנים (מקור: Afghanistan Times on X)

בשעה שישראל, המערב ורוב העולם הערבי עסוקים במלחמת "חרבות ברזל" ושלוחותיה, אלפי קילומטרים מזרחה מתנהל משבר הומניטרי רחב היקף שעלול להשפיע על המשך הלחימה בישראל. בין אפגניסטאן לפקיסטאן, שתי מדינות מוסלמיות סוניות הנמצאות במשבר כלכלי-ביטחוני חריף, מתנהלים יחסים מורכבים משחר היווסדן. המשבר הנוכחי הגיע ב-3 באוקטובר, עם החלטת של השלטון באסלאמבאד לגרש את כל הפליטים האפגאניים ששוהים באופן בלתי חוקי במדינה חזרה למולדתם, עד תחילת נובמבר.¹

עד לפרסום ההחלטה הראו ההערכות כי בפקיסטאן שוהים לא פחות מ-3.7 מיליון פליטים אפגאניים, שהגיעו אליה בכמה גלים במטרה לברוח מהמלחמות המתחוללות בארצם. כמה מאותם פליטים אפגאניים אף נולדו במדינה והתיישבו בה בצורה מלאה. על פי הממשל הפקיסטאני, בין 1.4–1.7 מיליונים מהם שוהים במדינה באופן בלתי חוקי ועליהם לצאת ממנה. בפועל, עד 4 בנובמבר עזבו כ-200 אלף אפגאנים את פקיסטאן, חרף ניסיונות דיפלומטיים אפגאניים ובין-לאומיים שונים לשנות את הגזרה.²

מפגש פסגה בין בכירי חמאס לבכירי טאלבאן. מקור: @afghanistan_news24 בטלגרם

על טרור, הסכמים ופליטים

ההחלטה לגרש מספר גבוה כל כך של פליטים אפגאניים לא הגיעה כרעם ביום בהיר. מאז חזרת הטאלבאן לשלטון באפגניסטאן, באוגוסט 2021, סובלת המדינה מעלייה עצומה בכמות פיגועי הטרור. לרובם אחראי TTP (טאריק א-טאלבאן) ארגון בן של הטאלבאן הידוע בתור "הטאלבאן הפקיסטאני". ה-TTP פועל בעיקר בפקיסטן באזורים הסמוכים לגבול בין שתי המדינות אשר משתרע על פני 2,670 ק"מ. חשוב לציין כי פעולות רבות, מוציא ה-TTP מתוך שטח אפגניסטאן, ללא הפרעה מיוחדת מצד הטאלבאן האפגאני. אף שפקיסטאן סייעה בעבר לטאלבאן להשיג מחדש את השלטון בקאבול, עם סיום הנסיגה האמריקנית לפני כשנתיים החליט הטאלבאן לתמוך בארגון טרור בעל אידאולוגיה סונית דאובנדית קיצונית כמו שלו, שמבקש להחליף את הממשל ה"כופר" באסלאמבאד.³

כדי לפתור, ולו חלקית, את הבעיה הביטחונית שיצר הטאלבאן, החליטה ממשלת פקיסטאן להוציא משטחה כל פעיל פרו-טאלבאני פוטנציאלי. בהצהרה על ההחלטה אמר שר הפנים הנוכחי, שראפז בוגטי: "מאז ינואר [2023] היו 24 מחבלים מתאבדים [בפקיסטאן], 14 מהם בעלי אזרחות אפגאנית".⁴ נוסף על הבעיה הביטחונית שהאפגאנים מייצרים בפקיסטאן חשוב להבין כי המעצמה הגרעינית מצויה במשבר כלכלי חריף, המגובה באי-יציבות שלטונית. רק ביולי השנה הודיעה קרן המטבע העולמית על העברת חבילת חילוץ של שלושה מיליארד דולר לפקיסטאן, נוסף על שלושת המיליארדים שכבר קיבלה מסין כהלוואה.⁵

ההשפעות של חזרת פליטים למדינות כושלות (Failed States)⁶ ידועות ממספר מקרים במהלך ההיסטוריה, ובפרט בשנים האחרונות. למשל בעקבות מלחמת האזרחים בסוריה, שהחלה ב-2011 ומתנהלת עד עצם היום הזה, היגרו פליטים סורים רבים מהמדינה. בין 800 אלף לשני מיליון מהם היגרו ללבנון. כמה מהפליטים (כ-450 רק באפריל 2023), נעצרו על ידי כוחות הביטחון הלבנוניים, והוכרחו לעבור את הגבול חזרה לסוריה. אותם פליטים, על פי עדויותיהם, גויסו בעל כורחם לדיוויזיה הרביעית של צבא סוריה עם חזרתם למולדתם.⁷ במקרה אחר הפכו מאות פליטים ומבקשי מקלט לובים, שחזרו ממדינות האיחוד האירופי, לנעדרים עם חזרתם למדינה, נקנו ונמכרו על ידי מיליציות מקומיות, כחלק מעסקאות סחר בבני אדם וזנות ואף נמצאו מתים.⁸

משני המקרים ניתן להניח, אפוא, כי גם הפליטים האפגאנים עשויים להפוך לכוחות מזוינים בחסות הטאלבאן, להימכר לעבדות או להיפגע מן המשטר. זאת במיוחד לנוכח העובדה כי מספר לא מבוטל מהפליטים שברחו מהמדינה לאחר עליית הטאלבאן לשלטון התנגדו לו, בין אם בצורה אקטיבית או אידיאולוגית.

במקביל למשבר הפקיסטאני, אפגניסטאן תחת הטאלבאן נמצאת אף היא במצב לא פשוט בהיבט ביטחוני וכלכלי ובעיקר בהיבטים של זכויות אדם. נוסף על תמיכת הטאלבאן ב־TTP, אינדיקציות רבות מצביעות על כך שהוא ממשיך לתמוך בארגוני טרור גלובליים נוספים כמו אל־קאעדה, התנועה האסלאמית של מזרח טורקסטאן ('חזב אל-אסלאמי אל-טורקסטאני' או בקיצור ETIM) שפועלת בעיקר מול הממשל הסיני, ג'מעת אל־נצרה בטג'יקסטאן וארגונים סוניים נוספים.⁹ כמו כן, הטאלבאן ידוע בקרבתו לחמאס, שכן ארגון הטרור הפלסטינאי היה אחד הראשונים לברך את זה האפגאני לאור ההפיכה שביצע ב־2021. בד בבד, לפי נתונים של ארגוני זכויות אדם, שניים מתוך שלושה אפגאנים נזקק כיום לסיוע הומניטרי – והנתון מדגיש את המצב הכלכלי החמור השורר במדינה. אחת הסיבות לכך היא שכספים רבים שיוחסו לממשלה האפגאנית בעבר מוקפאים בבנקים אמריקניים בהוראת נשיא ארצות הברית, ג'ו ביידן. חזרתם לאפגניסטאן של למעלה ממיליון פליטים, השוכנים כעת במחנות זמניים ומצויים מחוץ לשוק העבודה, מוסיפה על הכאוס השורר במדינה.

לחיצת יד בין מנהיג חמאס אסמאעיל הנייה לפד'ל אל-רחמן, מנהיג מפלגת JUI-F בזמן מלחמת חרבות ברזל. (מקור: X)

מדוע האירוע נוגע לנו?

פקיסטאן נמצאת בעמדה מורכבת מבחינה גאופוליטית. בהיבט הכלכלי היא מסתמכת רבות על ערב הסעודית¹⁰ ועל ארצות הברית¹¹ מחד גיסא, ומאידך גיסא היא נתונה ללחצים רבים מצד איראן, הגובלת עימה,¹² ומסין,¹³ המשקיעה סכומי עתק בפיתוח המדינה כחלק מפרויקט "החגורה והדרך". זאת ככל הנראה

הסיבה לעמדה הרשמית המהוססת והמאופקת שנוקטת פקיסטאן כלפי ישראל במהלך מלחמת "חרבות ברזל", לעובדה שאינה משבחת בגלוי את מעשי חמאס, אלא בעיקר מתרכזת בדאגה לעם הפלסטיני.¹⁴ עמדה דומה הציגה גם ערב הסעודית, אשר הפגינה תמיכה בעיקר בעם הפלסטיני בתגובתה למלחמה. עם זאת, בפקיסטאן יש מיעוט קיצוני סוני ושיעי, ודעת הקהל בה, בדומה למקובל במדינות מוסלמיות אחרות, עוינת ברובה כלפי ישראל. כראיה, ראש מפלגת ג'מעאת עלמאא' אסלאם (JUI-F) הידועה כדתית קיצונית נפגש לאות הזדהות עם ראש הלשכה המדינית של חמאס אסמאעיל הניה, ב־5 בנובמבר בדוחה, בירת קטר, וקרא לאומה המוסלמית למלא את חובתה ולהילחם על החופש של מסגד אל־אקצא.¹⁵

נוסף על כך, מתחילת מלחמת "חרבות ברזל" נצפו הפגנות פרו־פלסטיניות, כולל אחת בת מאות משתתפים מול השגרירות האמריקנית באסלאמאבד.¹⁶ אף שנכון להיום פקיסטאן אינה מביעה כלל רצון להשתתף בלחימה נגד ישראל או לסייע לחמאס, ייתכן שמנופי הלחץ הפנימיים והחיצוניים שלה, בעיקר לנוכח המשבר הנרחב שבו היא שרויה, יגרמו לה לשנות עמדות.

הטאלבאן, לעומת זאת, ידוע באפגניסטאן כארגון טרור סוני המצדד בחמאס. מבחינה רשמית, לא ידוע על סיוע ממשי שהעביר לתנועה אך לא ניתן לשלול אפשרות זאת לנוכח הסיוע שהגיש לארגוני טרור שונים מאוגוסט 2021. למשל, מקורות שונים, אשר ביניהם נמנה צוות האנליזה והסנקציות של האו"ם, התריעו על כך שהטאלבאן אפשר לאל־קאעדה להקים לפחות חמש מחנות אימונים באפגניסטן.¹⁷ כמו כן, אינדיקציות שונות מצביעות על כך שנשק אמריקני שנותר באפגניסטאן לאחר הנסיגה הגיע, בסיוע הטאלבאן, גם לעזה.¹⁸

על אף היחסים הגלויים והנסתרים בין שני ארגוני הטרור, הטאלבאן הכחיש כלפי חוץ כל כוונה לשלוח את לוחמיו ללחימה בעזה, ובכיריו התבטאו בצורה מתונה יחסית בנוגע לחמאס.¹⁹ הסיבה לכך היא שהארגון מעוניין להתנער ככל הניתן מהדימוי הרע שנוצר לו בעולם, ולהימנע מהפרה (נוספת) של הסכם דוחה שחתם עם האמריקנים ב־2020, ואשר בו התחייב שלא לסייע לארגוני טרור שונים הפוגעים בארצות הברית. הסכם, שלמרבה האירוניה, הטאלבאן הפר לא אחת, על אף הכחשותיו הגורפות.²⁰

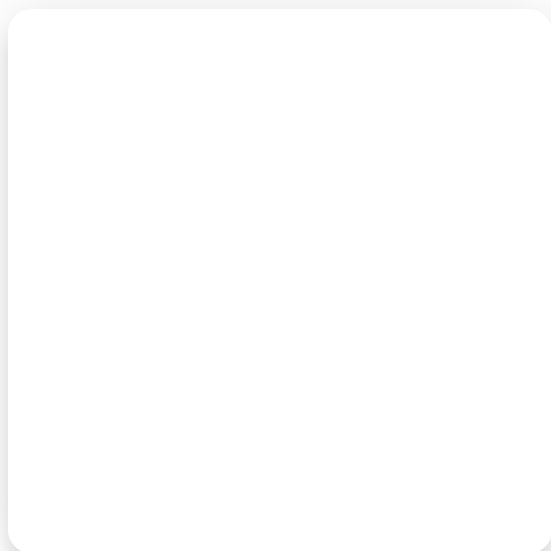
הפגנה פרו-פלסטינית בקראצ'י, 12.11.23. (מקור: PMML Karachi on X)

סיכום

מלחמת "חרבות ברזל" יוצרת הזדמנויות שונות למדינות ולארגוני טרור בעולם המוסלמי להתקרב לציר כזה או אחר. פקיסטאן הגרעינית ואפגניסטאן, שמשמשת מקלט בטוח לארגוני טרור, הן שחקניות חשובות ובלתי צפויות שיש לשים לב אליהן.

אף שהטאלבאן התנער רשמית מכל קשר עם אל-קאעדה, TTP ואחרים, המציאות הוכיחה כי הוא המשיך לתמוך בהם בדרכים שונות. עקב השפעתו התודעתית הרבה בהיבט של ניצחון הג'יהאד על הכופרים ייתכן שהטאלבאן, למרות הצהרותיו, ישלח פעילים שינסו להתקרר לגבולותיה של ישראל, או יסייע לארגוני הטרור שמולם היא נלחמת.

לעומת מלחמת "חרבות ברזל", משבר הפליטים החדש שהטאלבאן מתמודד עימו לא זוכה לתהודה מספקת בעולם המוסלמי-ערבי בפרט ובגופים בינלאומיים כמו האו"ם ומדינות המערב בכלל, וכדי לזכות בתמיכה נוספת עשוי הארגון לפעול בדרכים יצירתיות. אחת הדרכים היא הצטרפות לאיומים על ישראל ועידוד הג'יהאד. כך או כך, בדרג המדיני ובמערכת הביטחון הישראלית חייבים להקפיד שלא לזנוח את המעקב אחר הנעשה בשתי מדינות אלה, ולבחון את ההתפתחויות בגזרתן.

לבאן, פקיסטאן ומלחמת "חרבות ברזל"

הפודקאסט של מערכות · Nov 29

Save on Spotify

10:27

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן

הערות

- [1] Hakimi, B.A. (2023, November 6). "Stanikzai Warns Pakistan Not to 'Force Afghans to React'". Tolo News
- [2] DPA. (2023, November 5). "Another 15,000 Afghan Refugees Leave Pakistan In Last 24 Hours", Radio Free Europe/Radio Liberty; Shahid, A. (2023, October 31). "Afghans return to Taliban rule as Pakistan moves to expel 1.7 million". Reuters
- [3] Siddique, A. & Babar, M. (2023, September 16). "Pakistani Taliban Attempts Land Grab To Boost Insurgency Against Islamabad". Radio Free Europe/Radio Liberty
- [4] Hussain, A. (2023, October 31). "Thousands of Afghan refugees fleeing Pakistan as deportation deadline looms". Al-Jazeera English
- [5] Munir, A. (2023, July 12). "IMF approves much-awaited \$3 billion bailout for Pakistan, saving it from defaulting on debt". AP
- [6] מונח המתייחס למדינה אשר ממשלתה איבדה את השליטה בטריטוריה, בכלכלה ובאוכלוסייה שלה, המורכב ממנועד רחב של מדדים
- [7] Gebeily, M. (2023, May 1). "Syrian refugees deported from Lebanon face arrest, conscription, say relatives". Reuters
- [8] Nased, M. (2020, August 5). "What happens to migrants forcibly returned to Libya?". The New Humanitarian
- [9] Webber, L. & Valle, R. (2023, October 19). "Tajik Taliban Publishes Video Threatening Dushanbe after Attacks on Tajikistan". Militant Wire; Roggio, B. (2023, June 16). "Afghan Taliban and Al Qaeda aiding

Pakistani Taliban's insurgency". FDD's Long War Journal

- Saeed Shah, S. (2023, January 10). "Saudi Arabia Signals It Could Provide Pakistan an \$11 Billion Lifeline". The Wall Street Journal [10]
- Gordan, A. (2022, November 17). "Increasing U.S. Aid to Pakistan Is a Strategic and Moral Imperative". Council on Foreign Relations [11]
- Munir, A. (2023, August 3). "Iran's top diplomat urges Pakistan to complete its part of a long-delayed Iran-Pakistan gas pipeline". AP [12]
- Dominguez, G. (2022, April 4). "Growing ties between Pakistan and China raise concern in Washington and New Delhi". The Japan Times [13]
- Gul, A. (2023, October 10). "Gaza Conflict Deals Blow to Pakistani Debate on Whether to Recognize Israel". VOA [14]
- Ali, I. (2023, November 5). "JUI-F chief meets Hamas leaders in Qatar as latter call on Muslim world to 'unite against Israeli injustices'". Dawn [15]
- World news. (2023, October 29). "Thousands rally in Pakistan against Israel's bombing in Gaza, chanting anti-American slogans". AP [16]
- Roggio, B. (2023, June 16). "Al Qaeda Actively Operating Training Camps in 5 Afghan Provinces". FDD [17]
- Raz, I.G. (2023, September 24). "Far But Present: Israel's Three Major Threats Coming From Afghanistan – Analysis". Eurasia Review [18]
- Voa Apghan Service. (2023, October 9). "Taliban Deny Claims They Are Trying to Join Hamas on the Battlefield". VOA [19]
- <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/02.29.20-US-Afghanistan-Joint-Declaration.pdf> [20]

סיוע לחיילים פדויי שבי בהסתגלות מחדש

תהליך של התאוששות ושילוב מחדש של פדויי שבי בחברה כולל עקרונות ישימים כדי לסייע להם לחזור לחייהם. חשוב לעבוד על פי הפרוטוקול המוצע, ולעמוד בעקרונותיו. התהליך משלב דה־קומפרסיה (השוואת לחצים) ותחקיר טקטי מבצעי, אך אינו מוגבל רק להם. השתתפות בו מגבירה את ההסתברות לחזור לתפקוד במישורים המשפחתי, התעסוקתי והחברתי, תוך צמצום התוצאות המזיקות

התצפיתנית טור' אורי מגדיש ששחררה משבי חמאס, 30 באוקטובר 2023. הצוותים הצבאיים שיצאו למשימה למדו לפעול בהתאם לתוכנית ואם יש צורך - לגלות גמישות. צילום: דוברות השב"כ

שהפעולות הנחוצות להשתלבות טובה מתבססות עליה. כאשר הטיפול שקיבלו אנשי צבא אמריקנים שהוחזקו בשבי בידי לוחמי הווייטקונג במהלך שנות ה־60 וה־70 נחשף לציבור הדבר עורר סערה, שכן התברר כי השובים התעלמו מאמנת ז'נווה. בעקבות התדהמה והכעס עלתה ההבנה שיש לפתח תהליכים וכלים ייחודיים, כדי לסייע לחיילים שחוזרים מהשבי להסתגל בחזרה לחיים.

מסמך זה עובד במהלך מלחמת "חרבות ברזל", עקב מספר החיילים הרב שמחזיק האויב. המאמר הנוכחי מנסה להציג את התאוריה שתעזור להבין את הרציונל שנמצא בבסיס הפעולות לשילוב מחדש של פדויי שבי. ב־DoD (Department of Defense) האמריקני הגדירו את ההשתלבות כתהליך

במהלך 60 השנים האחרונות הקצה משרד ההגנה האמריקני כוח אדם וכספים, כדי לשפר ולמסד את חוויית ההשתלבות של חיילים שנלקחו בשבי והוחזקו בבידוד. תוך כדי כך התברר לאנשי המקצוע שמדיניות אומנם חשובה בתור הנחיה כללית ועשויה להועיל מאוד, אך בשל שונות בין מאפייני השבי השונים (תנאים, משך הזמן, מספר האנשים שהוחזקו ביחד ומאפיינים אישיים של פדויי השבי), נראה שהנחיות כלליות לא יתאימו לצרכים האינדיווידואליים של כל אחד ואחד. התפתחה הבנה כי הסתגלות ושילוב מספקים תלויים במשתנים רבים; אי לכך, כדי להיות מסוגלים להתאים סטנדרטים של השתלבות שיענו על הצרכים של כל אחד מהשבוים, על המתכננים, ראשי הצוותים והפסיכולוגים שמטפלים בנושא, להבין את התאוריה

סא"ל עוזי בכור, מפקד היחידה לתגובות קרב בצה"ל. בעל הכשרת פסיכולוג "SERE" (Survival, Evasion, Resistance, and Escape) מטעם מודעם (Department of Defense) DOD האמריקני

אלי"ם ד"ר לוסיאן טצה לאור, פסיכיאטר ורמ"ח ברה"ן בחיל הרפואה

ד"ר לאה שלף, ראש בית הספר לעבודה סוציאלית במכללת ספיר, יועצת מחקר ביחידה לתגובות קרב בצה"ל

2. להנמיך את סף הרגישות (desensitization) באמצעות הכחדה של מרכיבים רגשיים אינטנסיביים שחוו במהלך השבי והבידוד.
3. לנרמל תגובות רגשיות ופיזיולוגיות - תוצאה של שבי ובידוד.
4. לעזור להם להשיב לעצמם את תחושת המסוגלות והביטחון העצמי שאבדה.
5. לגרום להם להפיק משמעות מחוויית הבידוד שנכפתה עליהם.

למימוש המרכיב החמישי - הפקת משמעות מחוויית הבידוד והשבי - פדויי השבי מתבקשים "להשלים את המשימה", זו שיצאו אליה ולא הושלמה. הדבר נעשה באמצעות משימה מודיעינית או צבאית שהם מקבלים עם חזרתם. כך אפשר להגביר את יכולתם לסייע לתכנן קדימה, להתכונן לאירועים דומים בעתיד ולהפחית את הסיכון שבשניים אחרים נמצאים בו, באמצעות מסירת פרטים שיכולים להצילם. מדובר במרכיב מכריע בתהליך השילוב לאחר החזרה מהשבי.

ככלל, דה־קומפרסיה מקדמת אצל פדויי השבי שינוי בתפיסתו את תחושת השליטה שלו, כאשר היא מחזקת את יכולתו לצפות את העומד להתרחש. הדבר מחזק את ביטחונו העצמי, מה שסייע לו לעשות בחירות בריאות באתגרים יום־יומיים שיתמודד עימם בעת השתלבותו חזרה במשפחתו, בחברתו ובסביבת עבודתו.

דה־קומפרסיה נכונה תורמת להרגשה שליכולת להסתגל לדרישות המשתנות מטרה, הקשורה למשימה חשובה יותר מהמטרות האישיות. למעשה, כל העקרונות מבוססים על ההבנה שבשבי קרו שני דברים מהותיים שחשוב להתייחס אליהם מייד, כדי לסייע לפדויי השבי להשתקם בצורה בריאה: הראשון, משימה צבאית שלא הושלמה. עצם הנפילה בשבי מעוררת אצל החייל תחושת כישלון. השני, שליטה וניבוי. השבוי מאבד את תחושת הביטחון ואת היכולת לצפות מה עומד לקרות לו, ולכן עסוק הן בניסיון לבנות תחושת שליטה והן בניסיון לצפות מה צופן לו העתיד.

שמשלב פעילויות רבות עם פדויי השבי, תוך שמירה על בריאותו ורווחתו. המטרה היא להשיב לו את היכולת והבריאות הפיזיות והנפשיות. עוד הם מציינים כי חשוב לעבוד על פי הפרוטוקול המוצע, ולעמוד בעקרונותיו. התהליך משלב דה־קומפרסיה (decompression - השוואת לחצים) ותחקיר (debriefing) טקטי מבצעי, אך לא מוגבל רק להם.

דה־קומפרסיה כתהליך של הסתגלות

מדובר במרכיב העיקרי בטיפול בבריאות הנפשית של חיילים החוזרים מהשבי. הוא מיועד למעבר מפעולה תחת הלחצים והמוגבלויות של הסביבה בשבי - לפעולה תחת הלחצים של סביבה שונה, כלומר שינוי לחצים מסביבה אחת לאחרת, והתמודדות בריאה והדרגתית עם לחצים אלה.

דה־קומפרסיה היא תהליך שאנו עושים כל יום במעבר מהעבודה לבית ולחיים חברתיים. רוב אנשי הצבא חווים זאת ברמה מסוימת כאשר הם עוברים מפעילות מבצעית לבסיסם, לביתם וכדומה. דה־קומפרסיה נכונה מסייעת למעבר בריא, בדרך שהיא מפחיתה תופעות לוואי שלא התכוונו אליהן. מנגד, אם לא משתמשים בה נכון היא עלולה להוביל לתוצאות שליליות בטווח ארוך.

חמישה עקרונות לדה־קומפרסיה בהקשר פדויי שבי:

1. לסייע להם להשיב לעצמם את היכולת לחוש שליטה בחייהם, ולצפות את חייהם בעתיד הקרוב.

פרופיל של חיילים שבויי מלחמה

שתי הנחות חשובות עמדו בעת כתיבת המסמך:

1. יש הבדל בין הסתגלות מחדש של חיילים שבויי מלחמה ובין זו של שבויים אחרים, בשל ההבדל במאפייני האישיות, במוטיווציה ובציפיות. על כן יש צורך בשימוש בטכניקות שונות.
2. הטכניקה של התחקיר הטקטי המבצעי שמשמשים בה כדי להחזיר את האדם לחיים חדשים, מסייעת לצוותים המטפלים לאסוף מידע בלי לגרום לנזק נוסף. אסור שהדבר יפגע בתהליך של השילוב וההסתגלות; כלומר אי אפשר יהיה להשתמש בטכניקה זו למטרות של הבראה, אם השבויים יפחדו שמה שיספרו ישמש נגדם.

סמל מדריכי שבי בחיל האוויר האמריקני ככל שהזמן עובר החיילים מתרגלים לסביבתם החדשה - מה שעוזר להם לשרוד

קשים יותר לשינוי. אנשים בבידוד מאבדים את יכולתם הטבעית לצפות את העומד להתרחש ולשלוט בו. אף שהם עוסקים בפעולות חיוביות, סביר להניח שישמרו על תחושת כישלון המשימה במהלך כל תקופת הבידוד. הם לומדים להסתגל לסביבתם החדשה, אבל תמיד קיימת בקרבם התחושה שהם אינם בשליטה. תגובה הסתגלותית זו עלולה להוביל אותם שוב לחוויות של תחושת אובדן וחוסר אונים עם השחרור, ובתהליך ההחלמה. בעוד שאנו מצפים לשיבושים באישיות, ולעיתים אף חווים אותם בעקבות אירועים טראומטיים חריפים, בדרך כלל ההפך הוא הנכון באירועי שבי לטווח ארוך. מאפייני ליבת האישיות של השבויים עשויים לפתח אסטרטגיות התמודדות עם תנאי השבי. אם הם שורדים - אסטרטגיות ההתמודדות הופכות נוקשות וקשות לשינוי. לדוגמה אם אדם משתמש בתגובות פסיביות-אגרסיביות כלפי שובה, כפי שעשה בעבר עם בן זוג או בת זוג, סביר להניח שתכונות אלה יבואו לידי ביטוי עם ההחלמה. בעוד שאסטרטגיות ההתמודדות מכריעות להישרדותם בשבי, הן עשויות להיות בלתי מותאמות לתפקוד בריא ונורמטיבי ולמנוע הסתגלות לאחר השחרור.

כאשר דבר מה משתבש במבצע, הלוחמים שתכננו אותה ועברו הכשרה כדי להצליח בה נשארים מבודדים, ועלולים לחוות כישלון. במצב כזה הם תופסים אותו כהרה אסון, והדבר מונע מהם לסיים את המשימה שהוטלה עליהם

התאוששות והחלמה

השלב הראשוני בדרך להשתלבות מחדש בחיים נוגע בהתאוששות ובהחלמה. ללא קשר לאופן שבו הוא מתרחש, שלב ההתאוששות עלול להיות גורם מתח גבוה עבור אנשים מבודדים. שבי, ובמיוחד בידוד, מתואר בפי אלה שחזרו ממנו כשעות של שעמום עם דקות של אימה צרופה. בזמן השעמום והבידוד השקיעו אנשים זמן בניתוח אירועי "הטרור" בתוך סביבתם. היו להם אמונות אישיות חזקות שנקשרו אצלם רגשית לאותם אירועים. הדבר כלל תחושות של כישלון במשימה, ופחד מהדרך שבה יישאו באחריות לטעויות שהם מאמינים שעשו.

במקרים רבים, תחושות חוסר ההתאמה שלהם עמדו בניגוד חד לביצועים בפועל במהלך תקופת הבידוד, כפי שתפסו אותם הצוותים המטפלים או חבריהם ליחידה הצבאית. ההתמודדות עם תפיסות מנוגדות אלה הייתה משולבת עם תחושת הכישלון שלהם במשימה, והמעבר הפתאומי מבידוד ושבי הוביל לחוסר יכולת לחוות את הנולד ולתחושת חוסר שליטה אישית.

סדר העדיפויות בהתאוששות

העדיפויות הראשונה והשנייה בכל אירוע החלמה הן להעניק בטיחות פיזית, ולייצב את המצב הרפואי. העדיפות השלישית היא לתת לאדם שמתאושש את היכולת לצפות הלאה ולנבא מה יקרה עימו, באמצעות חזרתיות של המטפלים שמספרים לו שוב ושוב מה עומד להתרחש. במקביל, חשוב להבהיר כל

פעילות שתעזור להם, על פי אמונתם, לפתור את המצב, תגן על אחרים ותגביר את הסיכוי להישרדות. פעילות זו כוללת תגובות אינסטינקטיביות שרכשו בהכשרה או בניסיון מבצע, ויש להניח כי כפועל יוצא מכך תהיה מועילה. לאחר שהמשביר הראשון עובר, למשל כשלוחמים יצאו חיים ממטוס שנפל או במצב שהם נלקחו בשבי והם עדיין מבודדים, אך יש להם סיכוי להמשיך לחיות, הם משקיעים זמן בסקירת פרטי האירוע שהשאיר אותם מבודדים ושואלים את עצמם איך היו יכולים להימנע ממנו (הכוונה היא שהם מתחילים לעשות לעצמם תחקיר, וחוזרים על כך שוב ושוב).

ככל שהזמן עובר החיילים מתרגלים לסביבתם החדשה - מה שעוזר להם לשרוד. מודעות רבה יותר למתרחש מסייעת להם לחוש תחושת שליטה, והם בונים תמונת מצב שיכולה לסייע להם להתמודד עם תנאי השבי. ככל שהם מתרגלים את התמונה בראש - הדבר מפחית את רמת הלחץ שבה הם נמצאים, ובשל כך את העומס הקוגניטיבי. מנגד, ככל שהזמן בשבי מתארך הם הופכים מותנים יותר לסביבתם, והסיכוי שיעשו פעולות כדי לערער את הסטטוס קוו פוחת. נקודה זו חשובה ביותר לפסיכולוגים שמסייעים להשתלבותם מחדש של פדויי שבי בחיים "הרגילים". סביר להניח כי השבויים יתקשו לשתף עימם פעולה, בשל התהליכים שעברו והקשיחו את מנגוני הפעולה שלהם - אלו שסייעו להם לשרוד. זו גם הסיבה שבמשך הזמן פוחתים ניסיונות בריחה. השוהים התרגלו למה שיש להם, ולוקח זמן רב יותר להסתגל למצב שונה שמלחץ אותם.

דה-קומפרסיה היא תהליך שאנו עושים כל יום במעבר מהעבודה לבית ולחיים חברתיים. רוב אנשי הצבא חווים זאת ברמה מסוימת, כאשר הם עוברים מפעילות מבצעית לבסיסם, לביתם וכדומה. דה-קומפרסיה נכונה מסייעת למעבר בריא, בדרך שהיא מפחיתה תופעות לוואי שלא התכוונו אליהן

צוותי הצלה חייבים להבין זאת, כדי שלא יצפו שהחטופים ישתפו איתם פעולה על ההתחלה. השבויים נמצאים בלחצים פיזיים ונפשיים, ובנו לעצמם סדר יום נוקשה שמקשה עליהם להשתחרר ממנו. לכן, קשה להם להשתנות ולהתאים את עצמם לדרישות של שינוי פתאומי, גם אם מדובר במצב שבו מנסים לסייע להם.

שעמום ובידוד - הדברים המתגרים בשבי

פדויי שבי מבליים זמן רב לבדם, חושבים על עברם ומתכננים את העתיד. הם עסוקים בגורמים לעובדה שהם בשבי, והדבר מקרין על כל תפקודיהם החברתיים. הם יעשו חשבון נפש ויקבעו לעצמם סדר עדיפויות חדש בתפקידיהם כהורים, אנשי משפחה ואנשי חברה ואפילו בעבודתם.

בעת ההישרדות בשבי הם משתמשים במאפייני הליבה של האישיות, וביכולת להתגבר על מצבים מעוררי לחץ; כלומר שככל שיש להם זמן רב יותר הם פנויים יותר לעבד את הדברים בראש, ומאפייני הליבה של האישיות יהפכו נוקשים יותר, ולכן

לוחמי הנח"ל בשבי בלבנון, 1982. החברה הפכפכה למדי בכל הנוגע לאופן שבו היא רואה אנשים שחזרו מהשבי. צילום: ויקיפדיה

באמצעות איסוף מידע מודיעיני רב ערך חשוב לעיתים יותר מהמפגשים המשפחתיים. תחקיר טקטי רגיש בזמן הוא האירוע המכריע ביותר עבורם במהלך השעות הראשונות לחזרתם, לפני שהם נכנסים לתהליך שיקום. במידע טקטי רגיש יש תכנים שעשויים להציל חיים מיידית, לעזור להביס את האויב ולהשלים את המשימה. נושא השלמת המשימה רגיש מאוד לזמן, וככל שהוא חולף - היכולת לעשות בו שימוש מועיל במסגרת תהליך ההתאוששות פוחתת.

ריבוי משימות אינו יעיל באופן כללי, ואף גרוע יותר בתנאי לחץ גבוהים. כדי להפחית את הבלבול ולהגביר את היכולת להתמודד עם סביבות מתח גבוהות, על בני אדם להיות מסוגלים לתעדף דרישות ולאחר מכן להשלים דרישות נוספות או ללמוד כיצד להעביר מיקוד מסדרת דרישות אחת לאחרת. אנשים שהוחזקו בבידוד מאבדים זמנית את היכולת הזו. הטיפול בשלב ההתאוששות נועד להפחית את ההשפעה של דרישות חשובות אך דחופות פחות, כמו מפגש עם המשפחה, כדי להשלים תחילה סדרי עדיפויות רגישים יותר לזמן.

הלוחמים שנשבו למדו לחלק קשב עם דרישות מתחרות, כדי להתמקד בעדיפות העליונה המיידית. התמקדות זו בהשלמת הדרישה הרגישה לזמן במהלך הטיפול בעת ההתאוששות משיגה שלוש מטרות מנקודת המבט של בריאות הפרט ורווחתו: ראשית, השלמת המשימה. פדויי

פעולה נחוצה להתאוששות ולבטל כל פעולה אחרת שאינה הכרחית. בתחילה יש להקפיד שלא תהיה נוכחות אמצעי תקשורת, ושלא יתקיימו ביקורי "VIP" או ביקורי עוברי אורח שאין להם תפקיד בשילוב מחדש.

יש למסור לפדויי השבי מידע על הפעילויות הדרושות, בלי לסבך אותם בבחירות או בפעילויות מיותרות. פעילויות המאפשרות לפדויי השבי לשוב ולעסוק בתפקוד בריא במשפחה, בחוג החברתי ובעבודה, יוכנסו לתהליך ההשתלבות מחדש בהדרגה. שלוש העדיפויות הראשונות חיוניות לצורך מעבר לעדיפות הרביעית והחשובה.

העדיפות הרביעית להתאוששות היא לעזור לפדויי השבי "להשלים את משימתו". הדבר מושג באמצעות תחקיר טקטי ומבצע, שנעשה בשילוב גורמים מבצעיים וגורמי המקצוע הרלוונטיים בתחום בריאות הנפש. תחושת הכישלון במשימה היא אחת הבעיות המהותיות ביותר בקרבם, ומביאה למצוקה פסיכולוגית ארוכת טווח. באמצעות תחקיר יסודי אנו מפחיתים את השפעת תחושות הכישלון שלהם, וממקדים אותם בעמדותיהם ובהתנהגויותיהם הגמישות. לדוגמה מה אנחנו יכולים ללמוד מהם, כמי ששרדו, שיאפשר לאחרים לשרוד? מה במידע שיספקו יכול לעזור להשיג מטרות להביס את האויב?

עבור אנשי צבא בתהליך ההחלמה, השלמת משימתם

חשוב לזכור שצוותי השילוב מחדש חייבים לתת למחלימים מטרה. הם חייבים לעסוק באותם מאפייני אישיות שהובילו אותם מלכתחילה להיות מוכנים להקריב את עצמם למען משהו גדול מהם. בשלבים הראשונים של ההשתלבות מחדש, התחקיר הרשמי הוא שמאפשר למחלימים לספר את סיפורם בצורה שתועיל להצלת אחרים. דרך הקרבתם ננסה לצבור ידע ומידע שיכולים לסייע לאחרים - תכנון טוב יותר, ציוד ואימונים טובים יותר והגברת כושר ההישרדות של אחיהם לנשק. תהליך זה מכריע עבור בריאות מתמשכת ורווחה של החלמה.

עוד בעת קבלת הטיפול הרפואי וערכת התחקיר הרשמי יש להרחיב את תהליך הדה־קומפרסיה. מתחילים לעבור מרכישה מחודשת של היכולת לחזות דברים להשגת תחושת שליטה במצבים בפועל, ולנרמול התגובות הפיזיות והרגשיות של המחלימים אליהם, מה שיגביר את ביטחונם ביכולתם להעריך מצבים ולפתח תגובות מתאימות לסביבה. מיומנות זו תאפשר להם לעבור מסביבת הבידוד חזרה לתפקוד תקין. דוגמה לוויסות לחץ הדרגתי בשלב זה היא לתת לאדם שתי אפשרויות בחירה לארוחת ערב ביום הראשון, וביום השני להגדיל לשלוש או ארבע אפשרויות. כמו כן, כמה מהתחומים החיוניים שיש לקחת בחשבון הם עיסוק מחדש בדרישות ובתהליכים סטנדרטיים וצפויים; למשל התמודדות עם המיקוד של תשומת לב ודרישות תקשורתיות, פוליטיות ואפילו אלה של היחידה. כך גם הצורך לתמרון בין הציפיות מחיי המשפחה והחברה. בתהליך בריא יהיה אפשר לנצל הזדמנויות לעריכת שינויים בריאים במשפחה, בקשרים חברתיים ובקריירה, תוך הימנעות מהמלכודות של בעלי אינטרסים המעוניינים להשתמש בחוזרים מהשבי לצורכיהם האישיים.

ריבוי משימות אינו יעיל באופן כללי, ואף גרוע יותר בתנאי לחץ גבוהים. כדי להפחית את הבלבול ולהגביר את היכולת להתמודד עם סביבות מתח גבוהות, על בני אדם להיות מסוגלים לתעדף דרישות ולאחר מכן להשלים דרישות נוספות או ללמוד כיצד להעביר מיקוד מסדרת דרישות אחת לאחרת

השלכות של מעמד חברתי

החברה הפכפכה למדי בכל הנוגע לאופן שבו היא רואה אנשים שחזרו מהשבי. לעיתים התקשורת, הפוליטיקאים והחברה בכלל, מקנים להם מעמד של גיבורים; אחרים הופכים אותם לנבלים או למקור לבעיות שונות כמו טרור. אנו רואים את ההבדלים הקיצוניים הללו אפילו בתוך אותו אירוע שבי, כאשר אנשים אחדים מוחזקים יחד. יתר על כן, תמיד יש הבדלים בין האופן שבו פדויי שבי רואים את עצמם ובין האופן שבו החברה רואה אותם. אותו הדבר נכון גם בתוך יחידותיהם של הלוחמים שנפלו בשבי.

פדויי שבי חייבים להיות מוכנים לעובדה שיש בעניינם ציפיות וגישות שונות, וללמוד כיצד להיערך לדרישות החברתיות הללו ולהסתגל אליהן. מחובתו של צוות השילוב מחדש לסייע להם במתן הסבר פסיכו־חינוכי, ולתמוך בהם בפיתוח תוכניות

השבי לא יוכלו להתמקד באמת בהשתלבות חזרה לתפקוד משפחתי, חברתי ותעסוקתי, אם יישארו "בעיות לא פתורות" הקשורות למשימתם. שנית, רוב ההשלכות הפסיכולוגיות המזיקות לטווח הארוך נובעות מן העובדה שהם מנחשים מה עתיד לקרות ומטילים ספק במחשבות, רגשות והתנהגויות שלהם בזמן שהם מבודדים. שלישיית, שמירה על בריאותם והאפשרות שניתנת להם להתמקד בהשלמת המשימה, עם הסחות דעת מעטות, מספקות בסיס לתוצאות טובות יותר של השתלבות מחדש.

טיפול בעת תהליך ההתאוששות חייב לשמור על מיקוד של פדויי השבי במשימה המבצעית. הכנסת נושאים אחרים כמו: משפחה, דת, סוגיות משפטיות או יחסי יחידה, בשלב זה, אלא אם כן העלו אותם השבויים בעצמם, אינה רצויה ומסבכת את המעבר מהבידוד לחיים במציאות.

השלב הבא - השתלבות

לאחר השלמת המשימה או ביצוע תחקיר טקטי מבצעי רגיש בזמן, העדיפות נשמרת לטיפול רפואי סופי לפי הצורך ושילוב מחדש של מאפייני ליבת האישיות, כדי לעזור לשבים מהשבי להסתגל בצורה בריאה לדרישות של אינטראקציות משפחתיות, חברתיות ותעסוקתיות יום־יומיות. יש לעשות זאת באופן שיאפשר להם להסתגל למעבר מגישות ואסטרטגיות ההתמודדות שנדרשו בבידוד, לעמדות בריאות ואסטרטגיות התמודדות שיאפשרו להם להתמודד עם האתגר היום־יומי של החזרה לחיים. הטיפול הרפואי הנדרש יהיה תלוי במצב הגופני של כל פדוי שבי שנמצא בהתאוששות.

אף שהדבר פשוט לכאורה, יש מרכיבים פסיכולוגיים רבים שצריך להיות מודעים אליהם, ויש לעשות תדריך מקדים עם כל הצוות הרפואי שיהיה באינטראקציה עם החוזרים מהשבי. מגישי העזרה הרפואית שואפים בדרך כלל למלא את תפקידם בצורה הטובה ביותר. הם גם בטוחים בידע הרפואי שלהם, כלומר לפעמים מעניקים לחוזרים מהשבי טיפול רפואי עם הסברים מזעריים ונותנים להם הוראות, תוך ציפייה לציות. התנהגות זו מזכירה את הגישה וההתנהגות של החוטפים, ועלולה ליצור מחדש את מערכת היחסים שהתפתחה בשבי. נוסף על כך, צוותים רפואיים ייצאו מגדרם כדי לנחם אנשים שנמצאים בהתאוששות, דרך עשיית דברים עבורם, גם אם האחרונים יכולים לבצע את המשימות הללו בעצמם.

כאשר צוותים רפואיים עושים דברים עבור המטופלים ללא הודעה - הם מסירים את יכולת הניבוי ותפיסת השליטה שלהם. הדבר עלול לגרום לחוזרים מהשבי לחוות את אותן תחושות של חוסר מסוגלות שחוו בזמן השבי. במקום זאת, גורמי הרפואה צריכים לראות בהם שותפים לתהליך הריפוי וההחלמה שלהם. לדוגמה אם האדם שהחלים נמצא בתנועה, אל תניח בחדר קנקן מים אלא רק כוס, והסבר לו לאן הוא צריך ללכת כדי למלא אותו.

יתרה מכך, המחלימים צריכים להיות מסוגלים לחזות מה עומד להתרחש בכל רגע, ולמה זה חשוב. עליהם להיות מסוגלים לעשות דברים בעצמם, כאשר הדבר אפשרי. מבחינה רפואית, הטיפול חייב להיות משובץ בפעילויות אחרות של שילוב מחדש. אין להתמקד התמקדות מוחלטת בטיפול רפואי, אלא אם יש מצב רפואי מסכן חיים, שכן התמקדות מוחלטת כזו מובילה בדרך כלל לתחושות של חוסר אונים.

התמונה זוכת פרס הפוליצר Burst of Joy של לוטננט קולונל רוברט לי סטרים מתאחד עם משפחתו לאחר שחזר מהשבי בווייטנאם, 1973. ניהול של המשפחות ותמיכה בהן הם מכריעים לתהליך ההשתלבות מחדש לטווח ארוך עבור המתאוששים מהשבי. עם זאת, יש לנהל בזהירות את דרך השתתפותן. צילום: ויקיפדיה

להעניק לחוזרים מהשבי הסבר פסיכוכינטי על הדרכים לפתח חוסן מול אתגרים. האופן שבו יתמודדו עם האתגרים הללו יעזור להם לפתח גישות והתנהגויות עמידות יותר, לראות את ההצלחה בעובדה ששרדו והתאוששו מאירוע הבידוד שלהם או, לחלופין, עלול להוביל לאסון ולמאבקים למשך כל חייהם.

בעוד שהשבים יתמודדו עם אתגרים משותפים רבים, יהיו לכל אחד מהם אתגרים הייחודיים לאנשים ששרדו אירוע טראומטי. אתגרים אלה עשויים לכלול הזדמנות לתקן עוולות עבר ביחסים עם יקיריהם, שינוי סדר עדיפויות של מערכות יחסים משמעותיות ופיתוח אחריות חברתית שעשויה להוביל למערכות יחסים חזקות יותר. האתגרים יכולים אף להביא להעדפות קידום במערכת הצבא (למי שירצה להמשיך לשרת), הזדמנויות לעשות סרטים על השבי, לכתוב ספרים ולתת הרצאות בתשלום על הנושא והבעת אהבה, תמיכה ושנאה כלפי השוברים, המפקדים, המדינה והעולם במדיה החברתית. חשוב מאוד להסביר סוגים אלה של אירועים, כיצד הם יכולים לתמוך במערכות יחסים והזדמנויות לעבודה או להרוס אותן, ומה יכול לתת את הכלים להתמודדות עימם ולהוות פוטנציאל לצמיחה. כאשר אנשים מוכנים לאתגרים (למשל חשיבה על אסטרטגיות התמודדות ותרגולן, תוך ציפייה שיצליחו) ופועלים לקראת מטרות ארוכות טווח, הם נוטים לפתח ביטחון עצמי וחוסן, ולהצליח להתגבר על אתגרים.

התמודדות ואסטרטגיות להתמודדות עם הסוגיה המשותפת, שתבטא אצל כל אחד מהם בצורה שונה. פסיכולוגים מבצעים (and Escape SERE - Survival, Evasion, Resistance) הוכשרו באופן ייחודי להבין כמה מהאתגרים החברתיים הללו, ויכולים לסייע לצוות לתכנן תמיכה מיטבית. רוב האנשים המשתקמים לאחר שהות בשבי חווים קשיים, כמו הניגוד בין פולחן "הגיבור" (יש המגדירים אותם גיבורים רק בשל הישרדותם) ובין הנקודה של הכישלון במשימה. פולחן "הגיבור" יכול להוביל גם לרגשות של עוונות, קנאה וטינה בתוך הארגון הצבאי שלו. נקודות אופייניות שנצפו מהיחידות הצבאיות הן: "אלה שהיו בשבי 'נדפקו' בבידוד", או "עשיתי את העבודה שלי והשלמתי את המשימה אבל הוא, שישב בשבי, זוכה לשבחים על כישלון". חיוני שהפסיכולוגים העובדים בצוותי שילוב מחדש יאספו מידע על הרקע המשפחתי, החברתי והצבאי של פדוי השבי, כדי לדעת מה היו יכולותיו החברתיות לפני קרות האירוע. הם גם צריכים להתעדכן כיצד השפיע השבי על התפיסות וההשקפות של בני המשפחה, ולברר פרטים אחרים נוספים על סביבתם, ומיהם הארגונים שיהיו חלק מרשת התמיכה שלהם.

אין רע בלי טוב

"לכל ענן יש בטנה כסופה" (every cloud has a silver lining). הכוונה באמרה זו היא לטוב חבוי, שאינו נראה כלפי חוץ. אחת מנקודות האחריות לפעולות שילוב מחדש היא

סוגיות משפחתיות

על פי פדויי השבי, משפחות ואהובים חשובים במשך כל תהליך ההשתלבות מחדש. משפחות צריכות להיות מוגדרות באופן רחב כאותם אנשים שיש להם קשרים קרובים עם מי שחזרו מהשבי, ואשר יספקו תמיכה חברתית במהלך תהליך החזרה ולטווח ארוך, עד שתהליך ההשתלבות מחדש יסתיים רשמית. תמיכה חברתית בריאה היא אחת המנבאים הגדולים ביותר להתאוששות מאירועים טראומטיים. על כן, ניהול של המשפחות ותמיכה בהן הם מכריעים לתהליך ההשתלבות מחדש לטווח ארוך עבור המתאוששים מהשבי. עם זאת, יש לנהל בזהירות את דרך השתתפותן. כפיית מפגשים משפחתיים מוקדם מדי היא אחת הטעויות הגדולות ביותר של מקבלי החלטות. תמיכת המשפחה חייבת להיות תמיכה בריאה לטווח ארוך, ולא תגובות קצרות טווח לגירויים חזקים רגשיים המתלווים לחוויית בידוד של אדם אהוב.

יש לתמוך במשפחות במהלך אירוע הבידוד, להכנין ולהכשירן לפעילויות שילוב מחדש. יש להקפיד על האופן שבו הקשר המשפחתי עם החוזרים מהשבי נעשה טוב יותר. פדויי השבי אוהבים את משפחותיהם ודואגים להן, אך בו בזמן מאומנים למידורן ביחס לחובותיהם המבצעיים. במקרים רבים לוחמים אפילו לא ישאלו על משפחותיהם, עד שתהיה להם תחושה שהושלמה המשימה. כאשר הם שואלים, על אנשי צוות השילוב מחדש להיות מסוגלים לענות או להפנותם למישהו שיוכל לענות עליהן מיידית. השאלה הראשונה ששואלים לוחמים שחזרו מהשבי היא: "האם המשפחה שלי יודעת שאני נמצא כאן?". השאלה השנייה, בדרך כלל, היא: "מי המשפחה שלי?", ורק אז יעברו לשאלה: "מתי אוכל לדבר איתם?".

במהלך אירוע הבידוד המשפחות מקוות לחזרה מהירה. ככל שהאירוע נמשך זמן רב יותר, כך הן מרגישות חוסר אונים רב יותר. בניגוד לאדם שחזר מהשבי, וצריך לעסוק באופן פעיל בפעילויות כדי לשרוד, המשפחות מבלות זמן רב בתחושת חוסר האונים. בתגובה לכך הן מתחילות לנחש מה חש אדם הנמצא בשבי או בבידוד ולחקור את עצמן, את הממשלה, את הצבא וכל דבר אחר שלדעתן היה יכול למנוע את משך האירוע או לצמצמו. הן גם משקיעות זמן רב במחשבה על הדרך שבה יתנהלו החיים כאשר יקריהם יחזרו. כאשר אנשים מרגישים חסרי אונים, הם נסוגים או מפתחים "התנהגויות מגוננות" (advocacy behaviors), כדי להרגיש שהם עושים משהו חיובי. בינתיים השבויים מעבירים בדרך כלל חלק מזמנם במחשבה על יקיריהם, ועל הדרכים שבהן יפצו אותם כשיחזרו הביתה.

אחת התופעות הפסיכולוגיות המפתיעות ביותר היא עד כמה האמונות והתוכניות של המשפחה בנוגע לעתיד שונות מזו של האדם שחזר מהשבי. דוגמה קלסית מגיעה מאימון שנעשה לפסיכולוגים עבור טייסי הצבא, המתאמנים מבודדים מהעולם החיצון למשך 21 ימים, ללא הזדמנות לתקשר עם משפחותיהם. התרחיש הטיפוסי כולל בדרך כלל טייס חדש בצבא, שלעיתים קרובות יש לו משפחה צעירה. הוא משתתף בהכשרה ומשאיר את בת הזוג להיות המטפלת הבלעדית של הבית והילדים, תוך שהוא ממשיך לעסוק בעבודתו המקצועית. נוסף על כך, בת הזוג שומעת סיפורים על הקשיים שהטייס חווה במהלך האימון. בשל כך היא רוצה לחגוג את חזרתו מהאימונים בתכנון ארוחת ערב משפחתית באווירה חגיגית.

אולם מבחינת הטייס, הוא סיים קורס אינטנסיבי בן 21 יום והחליט, יחד עם חבריו לקבוצה, לחגוג ביציאה לארוחת ערב משותפת או לצאת יחד לבר, בלי בנות הזוג. הדבר יוצר מצב שבו המפגש המשפחתי הראשוני מסתיים בקונפליקט.

אסטרטגיית התמודדות שבה משתמשים גם פדויי שבי וגם משפחותיהם כדי להתמודד עם הפרידה היא חשיבה על העתיד, כאשר הם יתאחדו מחדש. מחשבות אלה מתפתחות לעיתים לתוכניות והפכות מרכיב משמעותי מבחינה רגשית, שכן הן נותנות את הכוח לסבול את תחושות חוסר התקווה הקשורות לפרידה מהיקירים. זוהי אסטרטגיית התמודדות בריאה, אך עלולה להביא לבעיות חמורות לאחר האיחוד. הבעיה עולה כאשר משפחות מתחילות לפעול לפי התוכניות הרגשיות שלהן, ללא תקשורת מספקת עם מי שחזר מהשבי. קונפליקט זה ישאיר הן את המשפחה והן את האדם המשתתף בחוסר אונים מוגבר, ויגרם למשפחה שלא לצורך לנחש מה אדם מרגיש בשבי או בבידוד.

לאחר השלמת המשימה או ביצוע תחקיר טקטי מבצעי רגיש בזמן, העדיפות נשמרת לטיפול רפואי סופי לפי הצורך ושילוב מחדש של מאפייני ליבת האישיות, כדי לעזור לשבים מהשבי להסתגל בצורה בריאה לדרישות של אינטראקציות משפחתיות, חברתיות ותעסוקתיות יום-יומיות

פרקטיקה סטנדרטית של שילוב מחדש מסבירה את הנושאים הללו, באמצעות הודעה למשפחות על הדרך שבה מנהלים המפגשים המשפחתיים. בהודעה מצוין כי יקירם יתאושש בהקדם האפשרי, מה הוא צפוי לעבור בזמן הקרוב ומתי הם יכולים לצפות למגע עימו. לעיתים עוברות 48 שעות או יותר עד שמגע ישיר מתאפשר. הקשר הטלפוני הראשוני צריך להיות קצר, ולא להימשך יותר מעשר דקות, ללא קשר למשך הפרידה. המגע הראשוני הוא כמו כיבוי האש מתחת לסיר לחץ - צריך זמן כדי שהלחץ בסיר יירד לפני שיהיה בטוח לפתיחה. משפחות של פדויי שבי היו אף הן תחת לחץ השבי, וכעת משהחלה התאוששות האש כבויה, אך תכולת הסיר עדיין בלחץ. על כן הירידה צריכה להתרחש לאורך זמן ובשלבים. ההודעה הראשונית כי יקירם התאושש מכבה את האש. הן זקוקות לזמן כדי לעבד את ההודעה. ידע כללי של לוחות הזמנים מעניק למשפחה את היכולת לחזות מה עומד להתרחש. הם אינם חייבים להסכים עם לוחות הזמנים, אך צריכים להיות מודעים אליהם.

צורכי הצבא והמדינה

השיקול הראשון שיש לקחת בחשבון בעת קבלת החלטות הוא דאגה להתאוששות בשלב הראשון ובשלב השני, שילובם חזרה לחיים. השיקול השני הוא צורכי הביטחון הלאומי של המדינה והצרכים המבצעיים. אם חייל הוחזק בשבי על ידי אויב - הוא הופך למקור מודיעיני. מקריאת דוחות מודיעיניים לא מסווגים ממלחמות של ארצות הברית עולה כי חלק גדול מהמידע החיוני על כוחות האויב, טקטיקות ומיקומים, הגיע משבויי

המפגש בין ראש הממשלה בנימין נתניהו לרס"ל גלעד שליט בעת שובו לישראל לאחר שחרורו מן השבי, 18 באוקטובר 2011.
תוכניות פעולה מותאמות לפדויי שבי כרוכות בתכנון מצבים שצפויי שייאלצו להתמודד עימם בשוכם הביתה, ובהדרכה מתאימה להתמודדות זו. צילום: ויקיפדיה

חוסן נוקטים פרספקטיבה ארוכת טווח ובוחרים לפתח תוכניות לעתיד. גישה זו נתמכת בהתמקדות בהצלחות קודמות, ובראיית אתגרים כמכשולים שניתן להתגבר עליהם. רבים מפדויי שבי שחוו כישלון במשימה מתמקדים בתחושות חוסר האונים שלהם ובטעויות, נתפסות או אמיתיות, שנעשו במהלך הבידוד וההתאוששות. חוקרי שילוב מחדש ופסיכולוגים מכירים בתחושות ובחוויות אלה, אך מתמקדים גם בפעולות המובילות להישרדות. התמקדות בפעולות אלה תומכת בפיתוח נקודת החוסן, ונעשית דרך שאילת שאלות מתאימות, למשל: "זה בטח היה מפחיד (יש להשתמש במילים שלהם), איך התמודדת?", או "מה עשית כדי לשרוד?". הכרה בחוויותיהם ובמצבם הרגשי משמשת כפונקציית נורמליזציה. קבלת מצבם הרגשי, תוך מיקוד בפעולות שנקטו כדי לשרוד, תומכים בפיתוח החוסן והביטחון. יתרה מכך, לתהליך יש יתרון של שיפור הבניית הזיכרון, תוך הכחדת רגשות מועצמים הקשורים לאירוע השבי או הפחתתם.

העוצמה הפסיכולוגית. ארבעה היבטים בסיסיים פועלים יחד כדי לקבוע את העוצמה הפסיכולוגית הנתפסת של אירוע. שני היבטים הראשונים הם יכולת ניבוי ותפיסת שליטה. בכל פעם שהיכולת לחזות מה עלול לקרות ותפיסת השליטה נמוכות - העוצמה הפסיכולוגית הנתפסת גבוהה יותר. כאשר יכולת הניבוי ותפיסת השליטה גבוהות - העוצמה הפסיכולוגית

מלחמה שחזרו. מבחינה מוסרית, לצה"ל יש אחריות לספק ללוחמיו את ההכשרה, הציוד, התהליכים והתמיכה הטובים ביותר; זאת כדי לעמוד ביעדים הלאומיים, תוך מזעור אובדן חיים. כאשר מתרחשים אירועים שליליים, לצה"ל יש גם אחריות אתית לדאוג לחיילים המעורבים בהם. הדבר נעשה, בין השאר, באמצעות תמיכה ישירה במי שחזרו מהשבי ובבני משפחותיהם. יתרה מכך, חיילים לוחמים שמים לב לאופן שבו מטפלים בשבויים, בחללים הנמצאים בידי האויב ובנעדרים, לתמיכה הניתנת למשפחותיהם וכיצד פדויי שבי מטופלים עם ההחלמה. תמיכה נכונה תגביר את המורל של לוחמים אחרים, שחיוני עבורם לדעת מה יקרה אם ייפלו אי פעם בשבי.

עקרונות כלליים לשיפור ביצועים

שלושה עקרונות לעבודה עם פדויי שבי משפרים את מסוגלותם וחוסנם במצבי לחץ עצימים:

נקודת הייאוש לעומת נקודת החוסן. אנשים בעלי אופי פסימי נוטים להיות בעלי פרספקטיבה קצרת טווח, ומאמינים שמצבם לעולם לא ישתפר ללא קשר למעשיהם. הם מחזקים את האמונות הללו על ידי התעכבות על כישלונות קודמים, מזעור הצלחות העבר והתמקדות בתחושות הנוכחיות של חוסר תקווה וחוסר אונים. לעומתם, אנשים בעלי גישה של

הנתפסת נמוכה; הדבר הופך לחיוני את הצורך לספק לפדויי השבי את היכולת לחיות. שיטה אחת להשיג זאת היא ליידע שוב ושוב את מי שחזרו מהשבי מה עומד לקרות שלב אחר שלב, ומדוע. תרגול זה מפחית את העוצמה הפסיכולוגית של אירוע ההחלמה, בדרך שהוא מעניק להם את היכולת לחיות. הסבר פסיכוכימי, שמירה על התנהלות צבאית מקצועית, אדיבות וביצוע פעולות מוצהרות מגבירים את יכולת הניבוי ואת תפיסת השליטה שלהם.

ההיבטים השלישי והרביעי של העוצמה הפסיכולוגית הם אחריות אישית ומוטיווציה. כאשר האחריות האישית והמוטיווציה גבוהות - העוצמה הפסיכולוגית הנתפסת גבוהה יותר. כאשר האחריות והמוטיווציה האישית נמוכות - העוצמה הפסיכולוגית הנתפסת נמוכה יותר. סביר להניח שאנשים שהתאוששו לאחרונה משבי ירגישו אחריות אישית לכל הטעויות שהובילו לאירוע. המטרה במהלך פעולות שילוב מחדש היא לשלוט בעוצמה הפסיכולוגית, ולא בהכרח להכחידה כליל. אפשר להשפיע לטובה על מוטיווציה ואחריות אישית של פדויי שבי באמצעות מתן הסבר בנוגע לתהליך ולשימוש במידע שהם מספקים, וכן על ידי שימוש מתאים בטכניקות תשאול המיועדות למקד אותם בפעולות ההישרדות או התנגדותם.

אפשר להסביר ניהול רגשי לפדויי השבי בחמישה שלבים פשוטים: זיהוי ותיוג הרגש שלהם; קבלת הרגש כתופעה נורמלית; מתן אפשרות ותוקף להגיב בסגנון האופייני להם; שיקול ההשלכות של תגובתם והחלטה כיצד הם רוצים לפעול; פעולה על פי החלטתם

הניהול הרגשי. בקרב קהילת הפסיכולוגים שוררת האמונה שניהול רגשי שקול להצלחה בשליטה ובמסוגלות. עם זאת, המונח "ניהול רגשי" הוא כינוי שגוי, שלעיתים עלול להיות בעייתי. רגשות הם נורמליים, וברוב המקרים בריאים. הם יכולים להניע משהו לשנות את סביבתו, אבל ההתנהגויות שהוא בוחר הן שמובילות לתוצאות בריאות או לקויות. מושג הניהול הרגשי נועד לקטוע תגובות אופייניות לגירויים רגשיים. יתרה מזו, הוא מאפשר לאנשים לבחור את התנהגויותיהם מתוך כוונה, ולא רק להגיב למצבים הרגשיים שבהם הם נמצאים. עזרה לפדויי שבי לזהות את רגשותיהם ולקבלם כרגילים, מפחיתה את העוצמה הפסיכולוגית ומשפרת את יכולת הניבוי שלהם. יתרה מכך, ירידה בעוצמת רגשותיהם ועזרה לבחור במכוון את תגובותיהם מגבירות את תפיסת השליטה שלהם.

אפשר להסביר ניהול רגשי לפדויי השבי בחמישה שלבים פשוטים: זיהוי ותיוג הרגש שלהם; קבלת הרגש כתופעה נורמלית; מתן אפשרות ותוקף להגיב בסגנון האופייני להם; שיקול ההשלכות של תגובתם והחלטה כיצד הם רוצים לפעול; פעולה על פי החלטתם.

שילוב עקרונות ומושגים שנלמדו מניסיון העבר
תוכניות פעולה לשילוב מחדש הן סדרה של מערכות ניהול

רגשיות, המשלימות את תהליך הדה־קומפרסיה. הן פותחו על ידי פדויי שבי, בסיועם של פסיכולוגים, במטרה לשפר את יכולתם של אלה שחזרו הביתה לחיות אתגרים עתידיים, להתמודד עימם ולנהלם בהצלחה. תוכניות פעולה מותאמות לפדויי שבי כרוכות בתכנון מצבים שצפוי שיאלצו להתמודד עימם בשובם הביתה, ובהדרכה מתאימה להתמודדות זו. לדוגמה בעלת אמונות שמרניות מאוד שהשתחררה לאחרונה מהשבי, חוזרת הביתה לילדים שטופלו על ידי מערכת תמיכה בעלת סגנון הורות ליברלי יותר, המנוגד לגישתה החינוכית של האם.

דוגמה נוספת היא של אדם שהחזיק בשבי במשך חודשים, וחווה כעת זיכרונות חיים של שבי בכל פעם שהוא נכנס לשירותים ציבוריים בשל הלכלוך והריח שמעוררים בו זיכרונות. דוגמה אחרונה היא של עובדים שחזרו מהשבי, ונאמר להם: "פשוט שב והשתפר, ואני אדאג לך". אולם הישיבה בחוסר מעש מחזירה אותם אל תחושות השעמום, הבידוד וחוסר האונים שחוו בשבי.

על הפסיכולוגים להכיר את הלחץ הפיזי והפסיכולוגי שפדויי שבי חווים במהלך הבידוד, ואת המאפיינים של מערכת התמיכה החברתית שהם חוזרים אליה. עליהם ללמד אותם כיצד לחשוב כשהם שוקלים אתגרים פוטנציאליים. אנשים שהחלימו משבי למדו שרגשותיהם נורמליים ויש לקבל אותם. עם זאת, יש ללמד אנשים שמחלימים שהם יכולים לתכנן ולבחור את ההתנהגויות שלהם למרות רגשותיהם. יש לאמן אותם לשקול אפשרויות התנהגות שונות, ולבחור דרכים בריאות להגיב למצב נתון. תכנון פעולה עוסק בלימוד אנשים שחזרו מהשבי להפריד בין תגובתם הרגשית הרגילה ובין התנהגויותיהם, לתת להם מגוון אפשרויות תגובה וללמדם לבחור התנהגויות בריאות במקום תגובות פוטנציאליות לא בריאות הנובעות מרגשותיהם הטבעיים.

סיכום

תהליך של התאוששות ושילוב מחדש כוללים עקרונות ישימים כדי לסייע לפדויי השבי לחזור לחייו. השתתפות בו מגבירה את ההסתברות לחזור לתפקוד במישורים המשפחתי, התעסוקתי והחברתי, תוך צמצום התוצאות המזיקות. תוכניות ונהלים אחידים של שילוב מחדש, כמו כל תוכנית לחימה, הם רק נקודת ההתחלה. על צוותי שילוב מחדש ומתכנני התאוששות לדעת כי ההצלחה תהיה תלויה במידה שבה יוכלו להבין, להתאים וליישם את תאוריית ההשתלבות מחדש לצרכים המיוחדים של כל אדם הנמצא בטיפולם.

המאמר תורגם ונערך על ידי החתומים מעלה, ומתבסס על המסמך:
Reintegration theory for DoD personnel By: Dr. Gary Percival, CDR (Dr) Raymond Nairn, COL (Dr.) Barbara Traenkner Joint Personnel Recovery Agency, DoD, 2020.

תוכנית Survival, Evasion, Resistance, and Escape **תוכנית** Joint Personnel Recovery **על ידי** (S.E.R.E.) **מנוהלת על ידי** Agency, **סוכנות צבאית הפועלת תחת יו"ר המטות המשולבים.** **התוכנית הוקמה במקור כדי להכשיר טייסים לשרוד ולעמוד בעינויים במקרה של נפילה בשבי.**

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

מלחמת "מבול אל-אקצא" - מלחמת רמצי'אן 1973 גרסת חמאס

חמאס היא תנועה אסלאמית הניחנת באורך רוח, מתוך אמונה שאללה הכריע את המאבק בפלסטין לטובת המוסלמים ולכן זו רק שאלה של זמן עד שישראל תחדל להתקיים. ניצחון מבחינתה איננו מונח צבאי אלא תודעתי ותרבותי אסלאמי. על כן המטרה צריכה להיות לא רק לפגוע בחומר, אלא לנסות ולפגוע ברוח הלחימה של חמאס באמצעות הבנת רכיבי תרבות ההתנגדות שלה

משמאל: שיח' יאסין ומימין צלילת של מחמד אל-צי'ף. "עמנו הפלסטיני ואומתנו הערבית והמוסלמית באים לשחרר את ירושלים ואת המקומות הקדושים כמבול הומה [...]". מקור: חמאס

קרב בדר כמקור השראה למלחמות אוקטובר 1973 ו-2023

צ'י'ף פתח את דבריו בהקלטה שבה הכריז על פתיחת המערכה, בפסוק שמתקשר לקרב בדר (624) (54:45) בין מחמד לעובדי האלילים. המסר שביקש להעביר באמצעות הפסוק הוא כי כפי ששבט קְרִישׁ בימי הנביא מחמד, כך גם היהודים היום ינחלו תבוסה וייסווגו לאחור. הם יבואו על עונשם ותהיה זו להם שעה רעה ומרה פי כמה. סמיכות פתיחת המערכה ל-6 באוקטובר והעובדה כי תחילת מלחמת יום הכיפורים (6 באוקטובר, 10 ברמצי'אן) הייתה במבצע "בדר" לצליחת תעלת סואץ, יכולות ללמד כי חמאס הכריזה מלחמה וביקשה לפתוח בה חזיתות רבות ולהפתיע את ישראל כמו באותה מלחמה לפני 50 שנים. עדות נוספת שצ'י'ף פעל במערכה זו בהשראת קרב בדר, היא רמיזה שלו לפסוק 9 בסורת אל-אנפאל, 8, ולפיו בקרב בדר פנו המוסלמים לעזרתו של אללה והוא שלח להם אלף מלאכים בזה אחר זה כדי לסייע להם. מלאכים אלה היו אחת הסיבות לניצחון המוסלמים בקרב. צ'י'ף בהקשר זה גם רמז לפסוק 125 בסורת אא'ל עמראן, 3, שלפיו אללה שלח 5,000 מלאכים כדי לסייע למוסלמים במלחמתם נגד עובדי האלילים בקרב בדר. בסמל של גדודי אל-קסאם מצוטט חלק מפסוק (8:17) שירד

מלחמת "מבול אל-אקצא" (בפי ישראל "חרבות ברזל") נפתחה במתקפת פתע של חמאס ביום שבת, 7 באוקטובר 2023. את הכרזת המלחמה פרסם מחמד אל-צי'ף (אבו ח'אלד), מפקד גדודי עז אל-דין אל-קסאם. עיון בהקלטה של צ'י'ף ובהתבטאויות ראשי חמאס, יכול לפתוח בפני הציבור בישראל אשנב למניע למלחמתו האכזרית והרצחנית נגד יהודים וציונים.

ראוי לשים לב לשם שהעניקה חמאס למערכה - מבול אל-אקצא. משם זה מהדהדת הסיסמה של חמאס ביום ייסודה ה-35 (14 בדצמבר 2022) "אָא'תָאון בְּטופָאן הָאָדֶר", באים במבול רוחש. בכרוז שיצא מטעמם הסבירו בחמאס את פשר הסיסמה: "עמנו הפלסטיני ואומתנו הערבית והמוסלמית באים לשחרר את ירושלים ואת המקומות הקדושים כמבול הומה מכל פלסטין ומכל המדינות הערביות והמוסלמיות, ומכל מקום שבו נמצאים נכבדי העולם דהיינו תומכי הזכות הפלסטינית".

מטרת מאמר זה להסביר את ההקשר שבו ניתן לנתח את פעולת התקיפה המפתיעה בעוטף עזה, באמצעות הבנת תפיסת הלחימה של חמאס, ולהציגה בהקשר הרג של אזרחים חפים מפשע.

ד"ר שגיא פולקה, עמית מחקר במרכז משה דיין, אוניברסיטת תל אביב

בהקשר של קרב בדר: "לא אתם הרגתם אותם, כי אם אללה הרגם."

אורך רוח (צַבֵּר) והכנה (אֶעֱדָד) מתמדת להשגת היעד

חמאס היא תנועה אסלאמית במחשבה ובמעשה. בנאום שנשא יחיא אל-סנואר לרגל יום השנה לייסוד חמאס (14 בדצמבר 2022) הגדיר את היעד רחוק הטווח של המאבק נגד ישראל כמימוש ההבטחה האלוהית בקוראן (17:7). בפרק זה הבטיח אללה למוסלמים כי תתקיים ביהודים "ההבטחה השנייה" (ועד אל-א'א'ח'רה) שכתוצאה ממנה יושפלו היהודים ויכלמו פניהם והמוסלמים ייכנסו למסגד, כשהכוונה היא למסגד אל-אקצא, וייהרסו ויחריבו כל מה שהיהודים כבשו.

לפני מימוש הבטחה זאת קיימת ההבטחה הראשונה (17:5), שבה יגיעו מוסלמים גיבורי מלחמה ויפשטו לתוך מושבות היהודים (פַּנְאִסוּ ח'לַל אֶלְדִּיָּאר). נראה כי מה שראינו בעוטף הוא בעיני חמאס הבטחת הפעם הראשונה, שתכשיר את הקרקע למימוש מלחמת השחרור של פלסטין.

לשאלה שישראל מעלה מתי יקרה הדבר ואללה יענישה התשובה היא [על פי הביטוי שמופיע בקוראן 17:51]: "ייתכן כי בקרוב". כדי לבטא את הרעיון כי ישראל תיענש בקרוב השתמש סנואר בסיפור הבטחת העונש לאנשי לוט. בסיפור זה מסרו המלאכים ללוט (11:81) "שעתם [של אנשי סדום] תבוא עם עלות השמש. האין הבוקר קרוב?". הביטוי שבו השתמש מתוך הפסוק נועד להעביר לישראל את המסר כי בקרוב תשוחרר ירושלים, ולהפיח בפלסטינים את התקווה כי ההכרעה קרובה.

בנאומו הסביר סנואר מדוע חמאס לא גרמה לישראל לשלם מחיר על פשעיה בגדה, על פגיעתה באופי המוסלמי של ירושלים ועל ייחודה (תְהוֹיֵד). הוא הסביר כי בחמאס העריכו שבשנת 2023 תעמוד מול חובות לאומיות גדולות (אֶסְתַּחְקַאקַת וְטַנְיַה כְּבָרַא) בשל מה שכינה "עליית הימין הפשיסטי" לשלטון בישראל. שלטון חדש זה, לדבריו, יעבור את כל הקווים האדומים ויערער את הכללים. המסר החשוב של סנואר באותו

נאום היה כי חמאס הוכיחה באמצעות הבלגתה על אירועי הגדה כי כאשר היא שותקת - שתיקתה היא בעצם הכנה, וכאשר היא מחליטה לדבר - הדק הרובה הוא המדבֵר בשמה. בדברים אלה משתקף הסוג החשוב ביותר של ג'האד בעיני חמאס שהוא "ג'האד ההכנה" (אֶעֱדָד). נר לרגלי חמאס הוא פסוק (8:60) שמורה להם להכין כוח על פי מידת יכולתם כדי להטיל מורא בלב האויב. הציווי להכנת כוח הוא הבסיס האסלאמי לפיתוח האמל"ח על כל סוגיו בחמאס. לצד הכנה זאת עומד הציווי "לקשור את הסוסים" (רַבָּאט), כלומר לערוך תצפיות לאורך הגבול באותן נקודות שמהן ניתן להיכנס לשטח האויב. נוכחות זאת לאורך הגבול נועדה להרתיע את האויב ובאותו הזמן ללמוד את התנהלותו לאורך הגבול.

סמיכות פתיחת המערכה ל-6 באוקטובר והעובדה כי תחילת מלחמת יום הכיפורים (6 באוקטובר, 10 ברמצי'אן) הייתה במבצע "בדר" לצליחת תעלת סואץ, יכולות ללמד כי חמאס הכריזה מלחמה וביקשה לפתוח בה חזיתות רבות ולהפתיע את ישראל כמו באותה מלחמה לפני 50 שנים

ציר ההתנגדות מתאחד סביב המטרה

את ציר ההתנגדות מובילה איראן השיעית, וכדי לאחד את הכוחות סביב אויב משותף עמעמו ההבדלים בין הסנה לשיעה ואומצה גישת "קירוב" (תְקָרִיב אל-מַדְאִהַב) ביניהן. בנאומו

סמליל מערכת "מבול אל-אקצא". "היכנסו עליהם בשער, וכאשר תיכנסו בו תהיו הגוברים" (מתוך סורת אל-מא'א'דה). מקור: חמאס

הצללית של מחמד אל־צ'יף, מפקד גדודי עז אל־דין אל־קסאם. הוא פעל במערכה זו בהשראת קרב בדר. צילום: רשתות ערביות

המטרה - שחרור האסירים ה"שבויים"

סוגיית שחרור האסירים הכלואים בישראל ונחשבים בעיני חמאס שבויים (אֶסְרָא) היא מרכזית ואסטרטגית. את עסקת גלעד שליט כינו בחמאס "נאמנות לבני החורין". ערך הנאמנות, כלומר עמידה במילה ובהבטחה, הוא ערך יסוד בתורת המידות המוסלמית. משמעות הדבר היא שעל חמאס רובצת חובה לשחרר את האסירים בכל דרך. כדאי לזכור שאת חטיפת שליט ב־2006 כינו בחמאס "האשליה המתפוגגת" (אֶל־וְהָם אֶל־מִתְפַּדֵּד), כלומר החטיפה חשפה כי הצבא הבלתי מנוצח, דהיינו צה"ל, התגלה כאשליה שהתפוגגה.

כפי שכתבה בכרוז ביום השנה לעסקת שליט ב־2022, עסקת "הנאמנות לבני החורין" רשמה את קווי המתאר לניצחון על האויב, ונתנה השראה לעם הפלסטיני שדרך ההתנגדות היא הדרך להשגה בכוח של הזכויות והגנה על האדמה והמקומות הקדושים. חמאס חרטה על דגלה לשחרר את האסירים ולשחרר את המקום שאליו הוסע הנביא מחמד בלילה (מסרא), כלומר ירושלים ומסגד אל־אקצא.

הציווי להרוג יחס האסלאם ל"בלתי לוחמים"

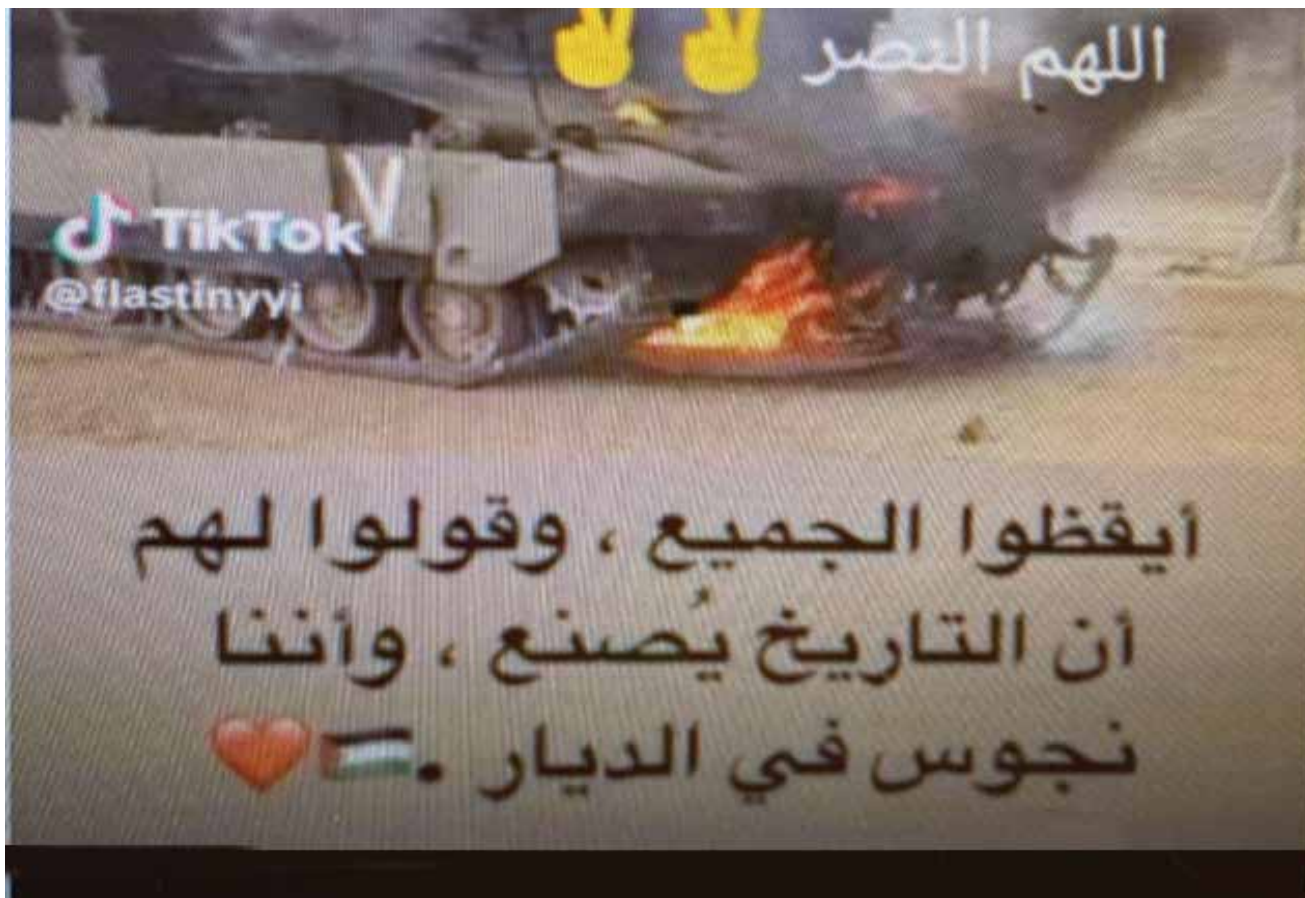
במהלך הדברים ציטט צ'יף חלק מפסוק 191 בסורת אל־בקרָה, 2 שבו ציווי להרוג: "הרגום באשר תמצאום, וגרשום מן המקום אשר ממנו גירשכם". באותה נשימה שבה ציטט את הפסוק הכולל ציווי להרוג שאותו החיל על היהודים, הורה צ'יף ללוחמי חמאס שלא להרוג זקנים וילדים.

לנוכח תמונות הזוועה מהפלישה של חמאס לעוטף עזה, מן הראוי לעיין בהלכה המוסלמית כדי ללבן את סוגיית

לרגל "יום ירושלים העולמי" שחל השנה ב־14 באפריל, כינה סנואר ציר זה בשם "ציר ירושלים" (מְחֹר אל־קֶדֶס). לדבריו, זירת הלחימה החשובה ביותר בציר ההתנגדות היא פְּלֶאד אל־שֵאם, סוריה הגדולה. בליבה פלסטין, וטבורה ירושלים ומבואותיה כמוקד לפעילות רְבֵאט. לכן, לדבריו, חמאס התפייסה עם סוריה של אסד שהיא מייצגת את אחת מזירות ריכוז הכוח. במסגרת מאמצים אלה לעצב את "ציר ירושלים" חמאס מפתחת את יחסיה עם חזבאללה, שהיא החלק החשוב ביותר ב"ג'וֹנְד אל־שֵאם", ועדיין חייבת לעשות מאמץ לפתח את היחסים עם זירות תימן ועיראק.

הציווי להכנת כוח הוא הבסיס האסלאמי לפיתוח האמל"ח על כל סוגיו בחמאס. לצד הכנה זאת עומד הציווי "לקשור את הסוסים" (רְבֵאט), כלומר לערוך תצפיות לאורך הגבול באותן נקודות שמהן ניתן להיכנס לשטח האויב. נוכחות זאת לאורך הגבול נועדה להרתיע את האויב ובאותו הזמן ללמוד את התנהלותו לאורך הגבול

המכנה המשותף לציר ירושלים המתגבש הוא האמונה כי קיימת הבטחה אלוהית כי ישראל תחדל מלהתקיים (זֵנְאֵל). אמנם, ככתוב בקראא'ן (30:6), אללה אינו מפר את הבטחתו, אך מימוש ההבטחה דורש השתדלות אנושית שאותה לוקחות על עצמן חמאס והציר השיעי.

העירו את כולם ואמרו להם שההיסטוריה תיעשה ואנחנו נפשוט לתוך המושבות (של היהודים). בביטוי "נפשוט אל המושבות" מהדהד הנאמר בקוראן 17:5. מקור: Tik tok

(ד'מה) או זמני (אמאן).¹ במקורות המוסלמים הקדומים אפשר למצוא רשימה של האסורים בפגיעה שכוללת נשים, ילדים, זקנים ונזירים. אך בעת לחימה האיסור לפגוע ב"בלתי לוחמים" תמימים כמעט איננו תקף. בקרב חכמי ההלכה המוסלמים יש הסכמה רחבה כי בעת מלחמה "בלתי לוחמים" המשתתפים בלחימה - דם מותר כמו דם הלוחמים עצמם. יש המגלים זהירות כאשר מדובר בנשים ובקטינים, ככל הנראה בגלל האיסור לפגוע בהם המיוחס לנביא מחמד.² חילוקי דעות קיימים בין פוסקי ההלכה המוסלמים בשאלה מה נחשבת השתתפות של "בלתי לוחמים" במערכה. אנשי ההלכה המוסלמים בתקופה הקדומה התירו את דם של "הבלתי לוחמים", אם אלה לחמו ממש, אך המלומדים המאוחרים הרחיבו את יריעת ההשתתפות במלחמה המתירה את דם של "בלתי לוחמים". למשל ריגול, הסגרת מוסלמים, הסתה, מתן עצה ללוחמים וכדומה.³ בהלכה המוסלמית הקלסית מחולקים הלא מוסלמים לשתי קבוצות: הראשונה, לא מוסלמים שאינם נלחמים נגד המוסלמים. בהם, על פי הקראאן (60:8), יש לנהוג בחסד ובצדק. השנייה, לעומת זאת, מורכבת מלא מוסלמים שנלחמים נגד האסלאם ויש להילחם נגדם ולהשיב להם במתקפה (190:2; 193). החברה הישראלית, בהיותה חברה אימפריאליסטית, לדעת שיח' יוסף אל-קרא'אוי, היא חברה

הרג האזרחים או "הבלתי לוחמים" בשורות האויב. אלה לנדאו־טרון קבעה במחקרה החשוב בנוגע למעמד הבלתי לוחמים בהלכה המוסלמית, כי המונח "בלתי לוחמים" (non-combatants) המשמש בדוקטרינה של "המלחמה הצודקת" במערב איננו מתאים להלכה המוסלמית. אמנם לפי ההלכה המוסלמית האסורים בפגיעה הם תמיד בלתי לוחמים, אך לא לכל הבלתי לוחמים יש "חסינות" והם אינם בגדר "נפש שאללה אסר להרגה".

בנאומו לרגל "יום ירושלים העולמי" שחל השנה ב-14 באפריל, כינה סנאור ציר זה בשם "ציר ירושלים" (מְחֹר אל־קֶדֶס). לדבריו, זירת הלחימה החשובה ביותר בציר ההתנגדות היא בְּלַאד אל־שַׁאם, סוריה הגדולה. בליבה פלסטין, וטבורה ירושלים ומבואותיה כמוקד לפעילות רַבָּאט

לקטגוריה הזאת של "דם מוגן" (דָם מְעָצוּם) שייכים רק מוסלמים וכופרים שיש להם הסכם חוקי ספציפי עם המוסלמים. הסכם כזה יכול להיות קבוע בבחינת הסכם חסות

وفاء للحرام ... ولمن خلفهم منا العهد

כרוז מיום השנה לעסקת שליט ב-2022. "נאמנות לבני החורין. נאמנים להבטחה ולמי שנשאר מאחור [בכלא] מאיתנו ההבטחה [לשחרור]". מקור: רשתות חברתיות

קרצ'אוי ובו קבע: "...כל ישראלי הוא חייל בצבא או בפועל או בכוח, דהיינו הוא חייל מילואים שניתן לזמנו בכל עת למלחמה. אלה אשר מכונים (אזרחים; מְדִנְיָוּן) הם לאמיתו של דבר אנשי צבא בצבא בני ציון בפועל או בכוח"⁵. קרצ'אוי קבע כי ההתנגדות (מְקַאנְמָה) לכובש הפולש לאדמת פלסטין היא לגיטימית הן בחוק השמימי, החוק העשוי בידי אדם והאמנה הבין-לאומית. הוא פסק כי חלק מהתנגדות זאת היא הפגזת ההתנחלויות של ישראל או המתנחלים ולקיחה בשבי של קצינים וחיילים, או חטיפתם והחזקתם בתמורה לשחרור אסירים ושבויים מקרב הפלסטינים, או בתמורה לפינוי המולדת על ידי הכיבוש וצבאותיו.⁶ באופן דומה פסק אבו מחמד אל-מקדסי הירדני, תיאורטיקן חשוב של אל-קאעדה, בפסק ההלכה שבו הצדיק מבחינה הלכתית את פיגועי 11 בספטמבר. הוא פסק כי ילד בהלכה המוסלמית נחשב בוגר (בְּאַלְע') מרגע שנראו בו סמלי בגרות מינית, כלומר קרי לילה או צמיחת שערות סביב איבר המין. הדבר יכול להיות בגיל 12 או אף צעיר יותר, ומאז הוא נחשב בשריעה בוגר ומחויב בקיום מצוות. מכאן הסיק כי מגיל זה ואילך לא ייחשב עוד גם הלא מוסלמי כילד אלא כבוגר, ולפיכך לא יחול לגביו האיסור הקיים באסלאם להרוג ילדים, דהיינו דמו יהיה מותר.⁷ טיעון נוסף שהעלה מקדסי הוא כי נשים,

צבאית וגם אלה שנקראים אזרחים הם לאמיתו של דבר אנשי צבא. קרצ'אוי קבע כי כל מי שעבר את גיל הילדות בישראל - הן גבר והן אישה - מגויס לצבא. ראוי לשים לב לקביעה של מי שהיה ועודנו, גם לאחר מותו, מקור סמכות הלכתית עבור חמאס. "העורף כולו, ובכלל זה בעלי מקצוע, פועלים ויצרנים, עומד מאחורי הצבא הלוחם אף אם העורף אינו מחזיק נשק"⁴.

סוגיית שחרור האסירים הכלואים בישראל ונחשבים בעיני חמאס שבויים (אֶסְרָא) היא מרכזית ואסטרטגית. את עסקת גלעד שליט כינו בחמאס "נאמנות לבני החורין". ערך הנאמנות, כלומר עמידה במילה ובהבטחה, הוא ערך יסוד בתורת המידות המוסלמית. משמעות הדבר היא שעל חמאס רובצת חובה לשחרר את האסירים בכל דרך

אישור הלכתי להתרת דמם של היהודים בישראל קיבלה חמאס כבר בשנות ה-90, בהקשר של מתן ההיתר ההלכתי לפיגועי האֶסְתִּשְׁהָאד (המכונים בתקשורת "פיגועי התאבדות"). את פסק ההלכה הגורף ביותר שהתיר פיגועי הקרבה סיפק

הניה הגדיר את המלחמה כתחילת המערכה לשחרור ירושלים, אדמת פלסטין והאסירים הפלסטינים. הוא למד מן האירועים על רפיסות וחולשת (השֵאֶשֶה) האויב, והגדיר זאת כתבוסה פוליטית, צבאית, מודיעינית, ביטחונית ומורלית. את הכניסה של כוחות אל-קסאם ליישובי העוטף הגדיר כ"צליחה העצומה" (אַלְ-עֶבּוּר אַלְ-מְעֵטְסִים), רמז לצליחת התעלה על ידי המצרים באוקטובר 1973. צליחה זאת בוצעה הפעם, לדבריו, על ידי לוחמי אל-קסאם שכותבים את ההיסטוריה בדמם, ברוביהם ובכפות רגליהם שדרכו על הפולשים הכובשים. מה שיכול ללמד על מטרת חמאס שלא השתנתה מעולם הם דבריו של הניה לעבר ישראל: "צאו מאדמתנו; אנו איננו רוצים לראותכם מעל האדמה הזאת; אדמה זאת היא שלנו, ירושלים שלנו והכול שלנו. אתם זרים (טַאֲרָאן) באדמה הטהורה והמבורכת הזאת".

הניה הגדיר את המלחמה כתחילת המערכה לשחרור ירושלים, אדמת פלסטין והאסירים הפלסטינים. הוא למד מן האירועים על רפיסות וחולשת (השֵאֶשֶה) האויב, והגדיר זאת כתבוסה פוליטית, צבאית, מודיעינית, ביטחונית ומורלית. את הכניסה של כוחות אל-קסאם ליישובי העוטף הגדיר כ"צליחה העצומה" (אַלְ-עֶבּוּר אַלְ-מְעֵטְסִים), רמז לצליחת התעלה על ידי המצרים באוקטובר 1973

סיכום

חמאס היא תנועה אסלאמית הניחנת באורך רוח, מתוך אמונה שאללה הכריע את המאבק בפלסטין לטובת המוסלמים ולכן זו רק שאלה של זמן עד שישאל תחלל להתקיים. ללוחמי גדודי אל-קסאם בונים תודעה שבמרכזו היותם מממשי ההבטחה האלוהית להעניש את היהודים. ההבטחה הראשונה היא להיכנס למושבות היהודים, השנייה - להיכנס למסגד אל-אקצא.

ניצחון מבחינתה איננו מונח צבאי אלא תודעתי ותרבותי אסלאמי. ככל שתעמוד זמן רב יותר בפני ישראל בלחימה ולא תיכנע - הרי שהיא מגלה אורך רוח שהוא תכונת המאמינים. תבוסה (הזימה) בעיני חמאס אף היא איננה מונח צבאי אלא תרבותי אמוני. מבחינתה, מכיוון שאללה עומד לצידם הם אינם יכולים להיות מובסים. על כן המטרה צריכה להיות לא רק לפגוע בחומר, אלא לנסות ולפגוע ברוח הלחימה של חמאס באמצעות הבנת רכיבי תרבות ההתנגדות שלה. חשוב גם לזכור כי חמאס מגלמת רעיון אסלאמי אמוני, ואותו קשה יותר למגר.

סמליל גדודי אלקסאם

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

ילדים וזקנים שמשותפים בלחימה או מסייעים ללוחמים ולו גם בעצה, דעה, הסברה וכדומה - דינם כדין הלוחמים.⁸ בפסק הלכה שפרסם גוף שנקרא "אנשי הדת של האומה", ארגון גג שכולל גופי פסיקה רבים ובכלל זה בפלסטין, נקבע כי מה שעשו לוחמי הג'האד של גדודי אל-קסאם למען אללה במערכת "מבול אל-אקצא" הוא המעשה העצום ביותר של האסלאם בימינו. זהו ג'האד כהלכתו שנועד להדוף את התוקפנות ולהגן על הדת והמקומות הקדושים. הנימוק מובא מן הקוראן (8:57): "אם תשיגם במלחמה, הפיצם לכל רוח למען יראו וייראו העומדים אחריהם, ולמען יזכרו".⁹ בפסק הלכה זה יש קביעה קטגורית ולפיה כל חייל או מתנחל ציוני דמו מותר בפלסטין ומחוצה לה.

במקורות המוסלמים הקדומים אפשר למצוא רשימה של האסורים בפגיעה שכוללת נשים, ילדים, זקנים ונזירים. אך בעת לחימה האיסור לפגוע ב"בלתי לוחמים" תמימים כמעט איננו תקף. בקרב חכמי ההלכה המוסלמים יש הסכמה רחבה כי בעת מלחמה "בלתי לוחמים" המשתתפים בלחימה - דמם מותר כמו דם הלוחמים עצמם

במאמר שהתפרסם ב-12 באוקטובר באתר של גוף הפסיקה הבינ-לאומי "האיחוד העולמי של אנשי הדת של המוסלמים" (שהוקם ב-2004 כדי להיות תשובה למה שפינה פסיקות ההלכה של "אנשי הדת שמטעם") נכתב בסוגיית הרג ולקחה בשבי של אזרחים על ידי חמאס, כי יש בקרב האזרחים הישראלים מי שמשותף בלחימה הצבאית ויש מי שמסייע טכנית. "דינם של כולם בסופו של דבר הוא של כובש, וזה האחרון דינו שיצא מן האדמה הזאת. לאחר יציאתו יהפוך לבעל זכות שישמרו עליו בכל דרך".¹⁰ כותב המאמר, עצאם תלימה, כמו מורו קרצ'אוי, קבע כי החברה הציונית היא צבאית, וכל אנשיה מוזמנים למילואים. מעבר לכך, המונח איש צבא השתנה ויש אזרחים אשר מתוקף מקצועם תורמים לצבא. תלימה פסק כי "בארץ של כובש כל מי שחי על אדמתה הוא כובש".

מה לומדת חמאס עד כה מהמלחמה?

את המענה לשאלה זאת אפשר ללמוד מדבריו של אסמאעיל הניה,¹¹ שהגדיר את המלחמה ביום פתיחתה כניצחון עצום וכ"הכרעה נחרצת" (פתח מבין; ביטוי מן הקוראן 48:1). פעילי גדודי אל-קסאם רשמו, לדבריו, את קווי המתאר של ההשפלה והתבוסה על האויב. הוא תיאר אותם כמי שקיימו את הכתוב בקוראן (33:23), כלומר התחייבו לאללה להקריב את נפשם למענו, קיימו את נדרם והפכו לשהידים. מי מהם שעדיין לא הקריב את עצמו, לדבריו, נכון לעשות זאת ולא שינה את התחייבותו.

